

УДК 061.213(73)

АМЕРИКАНСЬКИЙ СКАУТСЬКИЙ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ І ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЛІДЕР: ДВІ СТОРОНИ ОДНІЄЇ МЕДАЛІ?

Єлизавета Панченко

Статтю присвячено порівнянню характерних рис, закладених у скаутський освітньо-виховний ідеал та ідеал демократичного лідера у США. На основі проведеного аналізу на матеріалі опитування 100 респондентів зроблено висновок про те, що якості демократичного лідера не є природженими, вони набуваються у процесі виховання і соціалізації. Підкреслено, що формування демократичного лідера залежить від освітньо-виховного середовища, набуття рис демократичного лідера починається не у процесі трудової діяльності і кар'єрного росту, а у періодах дитинства і юнацьких років. Доведено, що риси демократичного лідера формуються у процесі спільної діяльності в атмосфері відповідальності і довіри, а неполітичні неформальні організації є потужним інструментом формування якостей демократичного лідера у дітей та молоді шкільного віку.

Ключові слова: скаутський освітньо-виховний ідеал, ідеал демократичного лідера, освітньо-виховне середовище, неполітична організація, неформальна освіта.

У сучасній українській освітній галузі відбуваються пошуки нових форм і методів діяльності, які допомогли б краще розкрити потенціал дитини, виховати з неї справжнього лідера. Формування лідерських якостей дітей та молоді є надзвичайно важливим, адже вони є майбутнім нації. Можливим варіантом розвитку лідерських якостей, на нашу думку, є позашкільна діяльність, або ж неформальна освіта. Особливу увагу варто приділити численним проектам та діяльності неформальних громадських організацій, спрямованим на формування креативності, соціалізаційних навичок, мотивації школярів, на їх успішну співпрацю і порозуміння з батьками.

Українські науковці зверталися до теми лідерства, але розглядали його лише у контексті політології (В. Логвина, М. Гетьманчук, В. Гришук, Я. Турчин та ін.), психології (Л. Орбан-Лембрик), або управління (О. Моргулець). На жаль, ми не знайшли жодного комплексного міждисциплінарного дослідження означеної проблеми, і, тим більше, тренінгів щодо розвитку лідерських умінь у дітей та молоді.

Аналіз заходів в Україні, спрямованих на формування лідерських якостей, продемонстрував, що вони, в основному, спрямовані на менеджерів та представників різноманітних фірм та організацій (65 % від розглянутих проектів за останні 5 років); інша частина має цільовою групою викладачів і студентів (30 %); лише незначна частина цих важливих щодо розкриття лідерського потенціалу молоді заходів спрямована на старшокласників (3 %); і

лише 2 % від усіх проектів спрямовані на молодь у рамках неформальної освіти.

Як засвідчують публікації американських (Дж. Бернс, С. Бьорд, Р. Строгділ) і британських (М. Менденаль, Дж. Осланд, Г. Одоу, Г. Шталь) науковців, молодіжний рух має значну силу в формуванні у молоді шкільного віку лідерських якостей, необхідних для свідомого життя у демократичному суспільстві.

У Сполучених Штатах Америки успішно співвідносять потреби держави і можливості однієї з найчисельніших молодіжних організацій світу – скаутського руху, що сьогодні становить значний інтерес для української держави, у якій справді бракує демократичних лідерів, що прагнуть працювати на благо країни і громади. Тому метою статті є співвіднесення якостей, притаманних демократичному лідеру, і якостей, які скаутська ідеологія прагне сформуванню у членів організації, для виявлення особливостей формування демократичних лідерів засобами неформальної освіти.

Існує низка підходів до феномена лідерства: (1) підхід з позицій особистісних якостей (30 рр.) – пояснює лідерство наявністю певного набору загальних для усіх лідерів особистісних якостей; (2) поведінковий (біхевіористський) підхід (1940-1950 рр.) – розглядає лідерство як набір зразків поведінки керівника по відношенню до підлеглих; (3) ситуаційний підхід (1960 – 1980 рр.) – стверджує, що вирішальну роль для ефективності лідерства відіграють ситуаційні чинники, причому, не заперечується важливість особистісних і поведінкових характеристик; (4) сучасні підходи (з 1990-х рр.) – стверджують ефективність адаптивного керівництва, тобто, керівництва, орієнтованого на реальність [10].

Незважаючи на зміну підходів і акцентів у розумінні лідерства, важливість поєднання особливих якостей науковці не заперечували – у дослідженнях вони швидше орієнтувалися на специфіку їхнього вияву в різних ситуаціях. Ми б хотіли зупинитися саме на першому підході – з позицій особистісних якостей – і порівняти якості демократичного лідера з якостями, які становлять скаутський освітньо-виховний ідеал у США і прописані в обітницях і коротких девізах.

Демократичний лідер: набір якостей

За останні 70 років було проведено близько 300 досліджень якостей, якими має володіти лідер, але так і не було знайдено універсального списку [8].

Одним із найгрунтовніших вважається дослідження лідерських якостей американського психолога Едвіна Гізелі. У його науковій розвідці взяло участь понад 300 менеджерів з 90 підприємств США. Він опублікував свої праці у 1971 році [10]. У них автор описав шість рис для успішного лідерства, розташованих за рівнем важливості [6]: (1) вміння керувати; (2) потреба у досягненні результату; (3) розум; (4) рішучість; (5) впевненість у собі; (6) ініціативність.

Ральф Стогділ [4] (1948) дійшов висновку, що лідера в основному характеризують п'ять якостей: (1) розум та інтелектуальні здібності; (2) авторитет і перевага над іншими; (3) впевненість у собі; (4) активність та енергійність; (5) знання справи.

Джон В. Гартнер у книзі «Про лідерство» (On Leadership) [5] у 1990 році запропонував свій варіант набору рис справжнього лідера: (1) фізична енергія і сила; (2) розум та судження, зорієнтовані на дії; (3) бажання взяти відповідальність; (4) вміння впоратися з завданням; (5) розуміння підлеглих та їхніх потреб; (6) вміння ладити з людьми; (7) потреба у досягненні результату; (8) вміння мотивувати; (9) сміливість та рішучість; (10) надійність; (11) переконливість; (12) впевненість у собі; (13) асертивність; (14) адаптивність/гнучкість.

Роберт Дж. Томас і Уорен Беніс у книзі «Як стають лідерами: менеджмент нового покоління» (2006 р.) [1, с. 131] навели такі якості справжнього лідера, як: (1) вміння адаптуватися (життєва стійкість, вміння спостерігати, своєчасне використання можливостей, креативність); (2) вміння залучати інших (заохочення інакомислення, емпатія, магнетична комунікабельність); (3) «голос» (розуміння себе, впевненість у собі, високий рівень емоційного інтелекту); (4) цілісність (честолюбство, компетентність, моральність).

У Центрі креативного лідерства (Center for Creative Leadership) також провели дослідження, у якому вивчали найважливіші риси лідера серед представників 15 компаній з 2006 по 2008 рік. Істотною відмінністю проведеного дослідження було виокремлення рис, брак яких виникне у майбутньому, щоб таким чином завчасно підготувати людей, які будуть наділені цими рисами: (1) баланс між особистим життям і роботою; (2) вміння швидко вчитися; (3) вміння налагоджувати стосунки; (4) співчуття та чуйність; (5) самовладання у складних ситуаціях; (6) вміння стояти на своєму; (7) вміння адаптуватися до різних культур і звичаїв; (8) рішучість; (9) вміння діяти в несприятливих умовах; (10) вміння розвивати персонал (підлеглих); (11) вміння надихати; (12) вміння керувати людьми; (13) готовність до змін в управлінні; (14) вміння управляти своєю кар'єрою; (15) вміння залучати інших; (16) вміння заспокоїти, розрадити, підбадьорити; (17) вміння ефективно працювати з керівництвом; (18) толерантність, повага та рівне ставлення до людей різного віку, статі, рівня освіти тощо; (19) самоусвідомлення (своєї сили, меж); (20) стратегічне планування [9].

Сайт американської національної організації «Зростаючі лідери: виховуємо завтрашніх лідерів сьогодні» (Growing leaders: Grow Tomorrow's Leaders Today) [7] наголошує на чотирьох рисах, без яких не існуватиме жодного лідера. До них належать: (1) бачення розвитку; (2) людяність; (3) наявність цінностей; (4) сила духу.

Ознайомившись із дослідженнями, ми створили перелік якостей лідера. Нами було узагальнено 40 якостей і визначено їхню градацію за частотністю згадування тієї чи іншої характеристики у проаналізованих джерелах (див. табл. 1).

**Частотність згадування лідерських якостей
у проаналізованих працях**

Якість	Част- ть	Якість	Част- ть
Впевненість у собі	4	Надійність	1
Вміння керувати	3	Переконливість	1
Розум, інтелект	3	Компетентність, знання справи	1
Рішучість	3	Сила духу	1
Комунікабельність, вміння ладити з людьми	3	Баланс між особистим життям і роботою	1
Адаптивність/гнучкість	3	Вміння швидко вчитись	1
Емпатія, людяність, чуйність	3	Вміння діяти в несприятливих умовах	1
Активність та ініціативність	2	Вміння розвивати підлеглих	1
Самовладання у складних ситуаціях	2	Вміння управляти своєю кар'єрою	1
Асертивність (вміння сказати «ні», стояти на своєму)	2	Вміння ефективно працювати з керівництвом	1
Бачення розвитку	2	Вміння розподіляти завдання	1
Моральність, наявність цінностей	2	Вміння заспокоїти, розрадити, підбадьорити	1
Потреба у досягненні результату	2	Готовність до змін	1
Вміння мотивувати, надихати	2	Стратегічне планування.	1
Самоусвідомлення	2	Толерантність, повага та рівне ставлення до людей	1
Фізична енергія і сила	1	Заохочення інакомислення	1
Бажання прийняти відповідальність	1	Своєчасне використання можливостей	1
Розум та судження, зорієнтовані на дії	1	Креативність	1
Розуміння підлеглих та їхніх потреб	1	Вміння спостерігати	1
Вміння впоратися з завданням	1	Честолюбство	1

Так, найчастіше згадуються: впевненість у собі (4 джерела); вміння керувати, розум, інтелект, рішучість, комунікабельність, вміння ладити з людьми, адаптивність/гнучкість, емпатія, людяність, чуйність (3 джерела). Важливими рисами є: активність та ініціативність, асертивність; вміння стояти на своєму, самовладання у складних ситуаціях, моральність, наявність цінностей, бачення розвитку, потреба у досягненні результату, вміння мотивувати, надихати тощо.

Провівши опитування 100 респондентів (віком від 20 до 35 років, учасників Школи молодіжного лідера), нами було виявлено, що, на думку

опитаних, серед перерахованих 40 рис природженими (на думку більш ніж 70 % респондентів) є впевненість у собі, розум, інтелект, рішучість, адаптивність/гнучкість, активність та ініціативність, самоусвідомлення, фізична енергія і сила; надійність; переконливість; сила духу, вміння швидко вчитися; вміння заспокоїти, розрадити, підбадьорити; креативність, спостережливість, честолюбство, тобто 38 % від усіх якостей. Інші характеристики набувається людиною у процесі особистісного розвитку й соціалізації.

Зважаючи на те, що науковці виокремлюють авторитарний (лідери приймають рішення самостійно, без залучення співробітників), демократичний (співробітники беруть участь у прийнятті рішення) стилі лідерства, а також стиль невтручання (лідер забезпечує мінімальне керівництво та участь у прийнятті рішення), ми спробували виявити, які ж із якостей притаманні демократичному лідеру. На думку респондентів, демократичний лідер володіє такими якостями: комунікабельність, вміння ладити з людьми; адаптивність/гнучкість, емпатія, людяність, чуйність, моральність, наявність цінностей, вміння мотивувати, надихати, розуміння підлеглих та їхніх потреб, вміння розвивати персонал(підлеглих), вміння заспокоїти, розрадити, підбадьорити, толерантність, повага та рівне ставлення до людей різного віку, статі, рівня освіти тощо, заохочення інакомислення, тобто 25 % усіх якостей.

Порівнявши визначені респондентами риси демократичного лідера з названим ними ж переліком природжених і набутих характеристик, можемо дійти висновку, що лише адаптивність/гнучкість визнана респондентами одночасно як природжена та притаманна демократичному лідеру, що становить 2,5% від усіх якостей. Це дає підстави для висновку, що демократичний лідером стають у процесі навчання, професійної соціалізації, упродовж всього життя. Більш детально з процедурою проведення опитування можна ознайомитися в публікації автора «Лідерами народжуються – демократичними лідерами стають» [2].

Зробимо спробу перевірки, як же якості демократичного лідера співвідносяться з якостями, які впродовж більш ніж століття формують у дітей та молоді у скаутських організаціях усього світу, зокрема, в США. Основою для аналізу служать такі задокументовані матеріали скаутського руху, як скаутські закони.

Скаутський освітньо-виховний ідеал

Перш за все, при визначенні американського скаутського освітньо-виховного ідеалу до уваги візьмемо Закон скаутів. На початковому етапі він збігався з Законом, запропонованим засновником скаутського руху – британцем Баден-Пауелом (1908) [3]. Його версія зазнавала поступових змін і набула свого остаточного формулювання в 1910 р. Згідно з прийнятим у США Скаутським законом для хлопців, «скаут гідний довіри, вірний, готовий допомогти, дружелюбний, ввічливий, добрий, слухняний, веселий, ощадливий, сміливий, чистий і побожний» [12].

Скаутський закон для дівчат звучить так: «Я докладу всіх зусиль щоб бути чесною і справедливою, дружелюбною і готовою допомогти, уважною і турботливою, сміливою і сильною, відповідальною за все, що я говорю і роблю,

щоб поважати себе й інших, поважати старших, розумно використовувати ресурси, щоб зробити світ кращим і бути сестрою іншим дівчатам-скаутам» [ibid]

Порівняльний аналіз якостей демократичного лідера і якостей, притаманних скаутському виховному ідеалу

Виокремивши характеристики, притаманні скаутському освітньо-виховному ідеалу, і демократичному лідеру, визначимо ті, які є спільними для обох категорій (див. табл. 2)

Таблиця 2

**Якості демократичного лідера і якості скаутського лідера:
порівняльний аналіз**

Якості демократичного лідера	Спільні якості	Якості скаутського лідера
<ul style="list-style-type: none"> • адаптивність /гнучкість • вміння мотивувати, надихати • вміння розвивати підлеглих • заохочення інакомислення розуміння підлеглих та їхніх потреб 	<ul style="list-style-type: none"> • емпатія • готовність допомогти • комунікабельність • товариськість вміння ладити з людьми • людяність • чуйність • вміння заспокоїти, розрадити, підбадьорити • турботливість • моральність (доброта, чесність) • наявність цінностей • справедливість • толерантність повага та рівне ставлення до людей різного віку, статі, рівня освіти тощо • уважність 	<ul style="list-style-type: none"> • вірність • ввічливість • слухняність • веселість • ощадливість • сміливість • чистота • побожність • сила <p>відповідальність за слова і дії</p>

Як видно з таблиці, характеристики, якими описано скаутський освітньо-виховний ідеал, що поширюється на членів американських скаутських організацій для хлопців і дівчат, і риси, притаманні демократичному лідеру збігаються більш ніж на 60 %. Цей відсоток міг би бути більшим, якщо взяти до уваги відмінність у віковій групі, сфері відповідальності і розширене тлумачення, подане для кожної характеристики.

На основі проведеного аналізу на матеріалі опитування 100 респондентів, що поєднав контент-аналіз, порівняльний аналіз і ранжирування, можна дійти таких висновків освітньо-виховного характеру:

- якості демократичного лідера не є природженими, вони набуваються у процесі виховання і соціалізації;

- формування демократичного лідера залежить від освітньо-виховного середовища;
- набуття рис демократичного лідера починається не у процесі трудової діяльності і кар'єрного росту, а у періоди дитинства і юнацьких років;
- риси демократичного лідера формуються у процесі спільної діяльності в атмосфері відповідальності і довіри;
- неполітичні неформальні організації є дієвим інструментом формування якостей демократичного лідера і дітей та молоді шкільного віку.

На подальше дослідження заслуговують форми освітньо-виховного впливу неполітичних неурядових організацій, що становлять дитячий рух, серед яких скаутинг посідає провідне місце.

Список використаних джерел:

1. Уорен Б., Томас Р. Як стають лідерами : менеджмент нового покоління / Роберт Дж. Томас, Уорен Беніс // Переклад з англ. – М. : Вільямс, 2006. – 208с.
2. Панченко Є. Лідерами народжуються – демократичними лідерами стають / Jelyzaweta Panczenko // Edukacja w procesie zmiany – warunki, możliwości, doświadczenia. Praca zbiorowa pod redakcją naukową J. Piekarskiego, M. Kamińskiej, L. – Plock : Wyszczsza skola zawodowa. – S. 291–301.
3. Baden-Powell R. Scouting for Boys: The Original 1908 Edition / Robert Baden-Powell. – North Chelmsford : Courier Corporation, 2007. – 397 p.
4. Bass B. M., Stogdill R. Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications / Bernard M. Bass, Ralph Melvin Stogdill / NY : Simon and Schuster, 1990. – 1182 p.
5. Gardner J. W. On leadership. / J. W. Gardner. – NY : The Free Press. – 1990. – 233 p.
6. Ghiselli E. Explorations in Managerial Talent / Edwin Ernest Ghiselli. - Santa Monica : Goodyear, 1971 – 166 p.
7. Growing leaders: Grow Tomorrow`s Leaders Today. [Electronic Resource] URL : <http://growingleaders.com/blog/four-lost-qualities-must-build-students-today/>
8. Gupta A. Leadership in a Fast-Paced World: An Interview with Ken Blanchard / Ashok Gupta // Mid-American Journal of Business. – Vol. 20.- No. 1. - P. 7 – 11.
9. Leslie J. B. The Leadership GAP : What you need, and don't have, when it comes to leadership talent / Jean B. Leslie // Center for Creative Leadership [Electronic Resource] URL : <http://www.ccl.org/leadership/pdf/research/leadershipGap.pdf>
10. Lussier R. Management Fundamentals: Concepts, Applications, Skill Development / Robert Lussier // Stamford : Cengage Learning, 2011. – 608 p.
11. Rowley T. J. Moldoveanu M. When Will Stakeholder Groups Act? An Interest- and Identity-Based Model of Stakeholder Group Mobilization / Timothy J. Rowley and Mihnea Moldoveanu // The Academy of Management Review. – Vol. 28. – No. 2. – P. 204 – 219.
12. Scott D. The Origins of the Scout Law / David Scott // International Scouting Collectors Association Journal (ISCA Journal). – 2007. – No. 7 (3). – P. 22–26.